

Unudulmazlar

“Mən rəssamam. Rəssamlıq mənə inamımı, ümidimi həyata keçirmək üçün nəfəs aldığım həyatımdır. Fikrimi, düşüncəmi yazmaqdan daha çox fırça işlətməyi sevirəm. Bütün yaradıcılığımı səni - doğma diyarı təbənnüm etməyə həsr etmişəm. Bunu böyük iftixar hissi ilə deyirəm. Bundan sonra yüz ömrüm olsa, yenə də səni vəsf etməyə həsr edərdim...”

Bu gün onun günüdür...
Tanrının ən nadir, qeyri-adi canlı əsərlərindən birinin...

Yaraşlıq boy-buxunu, sirti-sehirlisi, mənalı, kədərli mavi gözləri, uzun barmaqları, qərribə saç düzümü, sadə görkəmi ilə elə Yaradan da onu Yer üzünə nadir, qeyri-adi rəsm əsərləri yaratmaq üçün göndərmişdi. O dəniz anğınları gözələri ilə ana yurdun min bir rəngini, al-əlvan təbiətini, zümrüd meşələrini, axar çaylarını ecazkar tablolarla köçürmək üçün rəssam kimi doğulmuşdu...
Doğma Azərbaycanı başdan-başa böyük məhəbbətlə dolaşmış onun təbiətinə vurğunluğunu bənzərsiz gözəllikdə dünyaya göstərmək, tanımaq üçün yaradılmışdı...

Bu gün onun günüdür... Azərbaycan rəssamlıq məktəbinin ən görkəmli nümayəndələrindən biri, Əməkdar incəsənət xadimi, Xalq rəssamı, Azərbaycan SSR Dövlət mükafatı laureatı Səttar Bəhlulzadənin...

Qrafikadan rəngkarlığa...

110 il əvvəl ayazlı-saxtaltı qışın bu günü Bakının Əmircan kəndində dolanışığını şəxsi təsərrüfatından çıxaran Bəhlul kişinin ailəsində iki qızdan sonra oğul dünyaya göz açır. Ata elə həmin ilin yanvarında vəfat edən Səttar adlı oğlunun adını yeni doğulmuş körpəyə qoyur.

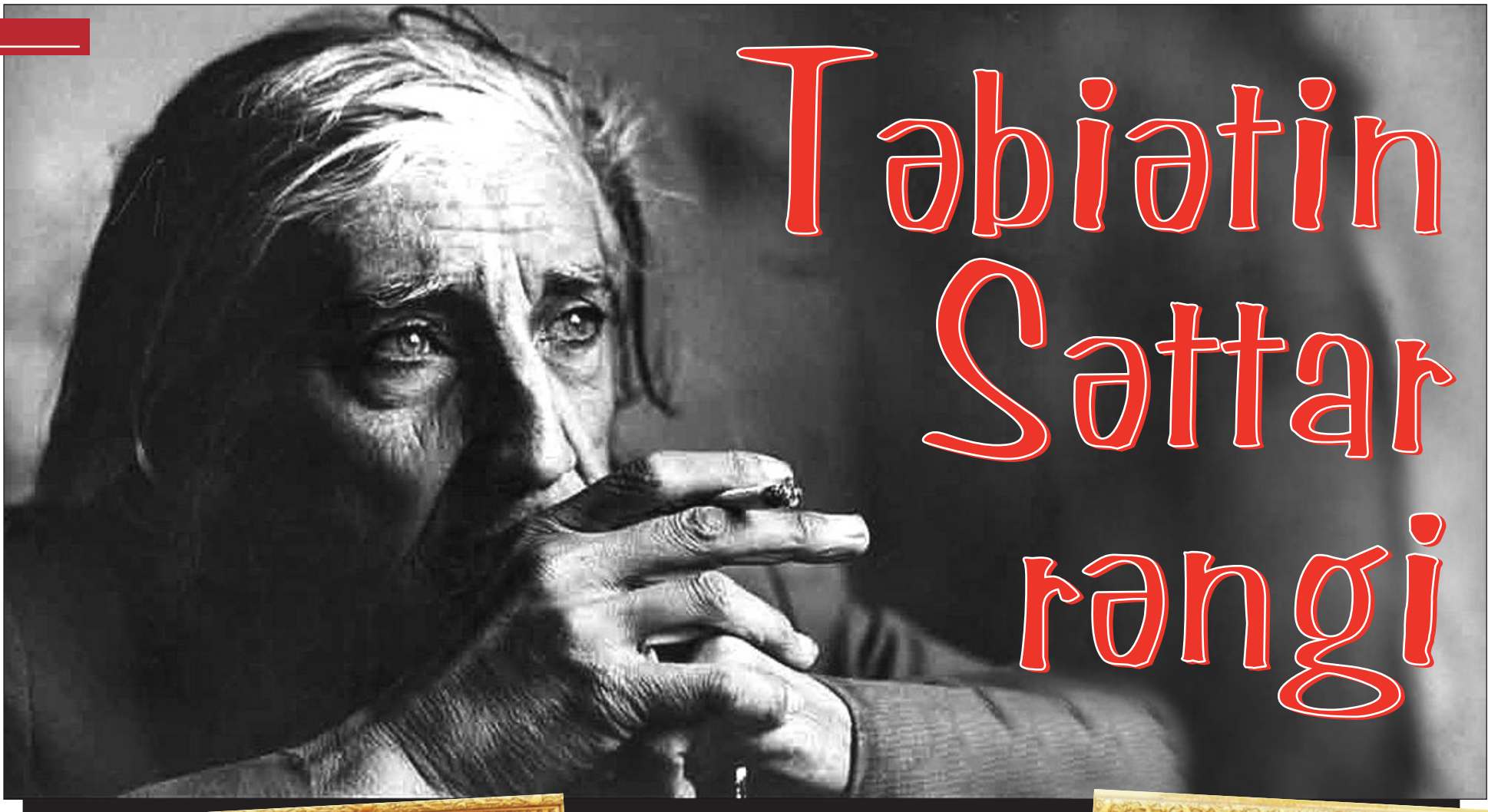
Səttar hələ uşaqlıqdan qeyri-adiyi ilə seçilir. Qumun üzərində qərribə şəkillər çəkir, taxtdan fiqurlar, oyuncaqlar düzəldir. Əmircanda məşhur Xilə xalçalarının toxunulmasına şahidlik edərək rənglər aləminin sirrinə vaqif olmağa başlayır. Böyüdükcə canlı təbiətin, güllü-çiçəkliliyi bağların, ucsuz-bucaqsız zəmilərin vurğununa çevrilir. Amma o vaxtlar bəlkə özü də bilmirdi ki, illər sonra bu təbiət, allı-güllü təsvirlər üreyindən fırcasına süzülüb, kətana köçəcəkdik. Qızılgüllər, bənövşələr, lələlər, qərəfillər onun əsərlərində canlanacaqdı, alma, nar, albalı, Erik ağacı bolluq rəmzi olacaqdı. Bütün gözəlliklər ən müxtəlif tablolarla bütöv Azərbaycanın rəsm qalereyasına çevriləcəkdik...

Xasiyyətcə sakit biri olan Səttar riyaziyyəti yaxşı bildiyindən hər kəs onun gələcəkdə riyaziyyatçı olacağına inanırdı. Qonşuluqda, yoldaşları arasında bu fəndən çətinə düşən uşaqlara kömək etməkdə ad çıxarmışdı. Onun rənglərə olan marağı hamıya öləri hiss təsiri bağışlayırdı. Lakin rənglər dünyasının cazibəsindən çıxıb bilməyən Səttar 1927-ci ildə Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Texnikumuna daxil olur. Hələ texnikumda tələbə iken 1931-1933-cü illərdə "Komunist" qəzetinin baş rəssamı, görkəmli fırça ustası Əzim Əzimzadənin dəvəti ilə orada çalışır. S.Bəhlulzadənin mətbuatda çalışmasını, burada müxtəlif mövzuda və janrdə qrafik rəsmlər çəkmesini onun qrafikaya olan marağının başlanğıcı saymaq olar.

Qrafika sənətində əvəzilməzliyini elə zamanında təsdiqləyən Əzimzadə gənc S.Bəhlulzadənin simasında özünün gələcək davamçısını gördü. Ona görə də Səttarın bu sahədə ali təhsil almağını istəyirdi. Odur ki, 1933-cü ildə ali təhsil almaq arzusu ilə Moskvaya yollanan Səttarın V.I.Surikov adına Rəssamlıq İnstitutunun Qrafika fakültəsinə qəbul olunması əslində, həm də sevimli müəlliminin istəyinin göyərması idi. Sağlamlıq S.Bəhlulzadə Moskvadakı təhsil illərini xatırlamaqdan usanmaz, dövrünün görkəmli qrafikaları olan V.A.Favorski, P.Y.Pavlinov, K.N.Istomin və L.A.Brunednin sənətin bu növünün inceliklərinə yiyələndiyini fəxrle söyləyirdi. Doğrudan da, Səttar bu gələcəki sənətkarlardan, xüsusilə də bilavasitə emalatxanasında çalışdığı V.A.Favorskidən qrafikanın texniki və bədii ifadə vasitələrini öyrənə, bunu bütün yaradıcılığı boyu çəkdiyi qrafik əsərlərini elçatmaz bədii məziyyətləri ilə təsdiqləyibmişdi.

Lakin elə təhsil illərində Səttarın heyatında önəmli bir hadisə baş verir. Özü də hiss etmədən onun qeyri-adi rəng duyumunu müəllimləri aşkarlayır və buna biganə qalmırlar. Krimdə keçirilən yay təcürbəsi zamanı Səttarın uşğurlu rəngkarlıq etdiyinə gören məşhur rəssam Q.M.Şəqal ona Rəngkarlıq fakültəsinə keçməyi təklif edir. Səttar da tələhdü etmədən bu təklifə razılıq verir. Beləliklə, Səttar Bəhlulzadə üçüncü kursdan başlayaraq institutda Şəqalın rəhbərlik etdiyi emalatxanada təhsilini davam etdirir, realist sənət ənənələrini dərinlən mənimsəyir. Bununla belə, o, qrafikaya sevgisini bütün yaradıcılığı boyu qoruyub saxlayır.

S.Bəhlulzadə Moskvada diplom işi üçün Babək mövzusunu seçir. Başqalarından fərqlənərək diplom işi olaraq bir vaxt, iki əsər - "Babək üsyanı" və "Bəzz qalaxsın müdafiəsi" tablolarını işləyir. Lakin II Dünya müharibəsinin başlanması ona diplom müdafiə etməyə imkan vermir. Diplomsuz qalan rəssama müharibədən sonra defələrlə Moskvaya gəlib diplom işini müdafiə etmək təklif olunsada da, o, buna "Məgər diplomsuz rəssam olmur?" deyərək etiraz edir...

Tabiatın Səttar rəngi

“Vətən torpağı əsl ilham mənbəyidir”

Moskvadan qayıtdıqdan sonra S.Bəhlulzadənin yaradıcılığında tarixi mövzular və tarixi şəxsiyyətlərin təsviri ("Babək üsyanı", "Fətəli xan", "Xəttat Mir Əli" və s.) əsas yer tutur. Müharibədənsonrakı illərdə Əbşeronun neft mədənlərini, bağ və kəndlərini təsvir edən rəsmlər yaradır. Lakin mənzərə janrı onu daim özünə cəlb edir. Yaradıcılığında təbiət təsvirlərinə meyil getdikcə güclənir, mənzərə janrında daha bitkin əsərlər yaratmağa başlayır.

Ümumiyyətlə, 40-cı illər rəssamın yaradıcılığı heyatında axtarış illəri, deyənlər boyakarlığı və qrafikasının müxtəlif janrlarında səmərəli fəaliyyət dövrü olub. 50-ci illərdən S.Bəhlulzadənin bədii axtarışları əvvəlkinə nisbətən daha ardıcıl, məqsəduşuğun istiqamətdə aparılır. Respublikamızın bir çox rayonlarında - ən çox isə Quba, Lənkəran, Şamaxı, Şuşa, Şahdağın etəklərində və Göy göl sahillərində bilavasitə naturadan çəkilmiş kiçik etüdlər, iri həcmli epik mənzərə - tablolar yaradır.

60-cı illərdə S.Bəhlulzadənin yaradıcılıq təcürbələrində yeni çəhətlər üzə çıxır. O, həyata, canlı təbiətə daha fəal nüfuz etməyə başlayır. Bu baxımdan "Xəzərdə axşam çağı", "Torpağın arzusu", "Oyanma", "Kəpəzin göz yaşı", "Tut ağacları", "Əbəd məşəl", "Qüdrətli ağac" tablolarının hər birində qeyd edilən vətəndə birləşdirilən zəngin kolorit ayrıntıları daha ifadəlidir. Vətən torpağının gözəllik təmsali kimi təbənnümü S.Bəhlulzadənin tam bir silsilə tablolarının ana xəttini təşkil edir. Onun "Sərv ağacları", "Şamaxı üzümlükləri", "Ləza kəndinin şalələri", "Qədim Şamaxı", "Sah-nabat şalələri", "Bilgah", "Çiçəklənən ağaclar", "Gəncə çinarları", "Çiçəklənən

badam ağacı", "Buzovna bülluru" və digər lövhələrində Səttar fırcasının əbədi silinməz izləri yaşayır.

O, Azərbaycanın hər rayonunu qarış-qarış gəzərək oranın mənzərəsini min bir boya ilə canlandırır. Özünü deyirdi ki, "Mən ilham və natura ardınca Qogen kimi baş götürüb Taiti adasına getmərim və bunu başqalarına da məsləhət görməzdim. Çünki doğma xalqın heyatı, Vətən torpağı əsl ilham mənbəyidir".

Sənətin Məcnunu...

Onun mənzərə-peyzajlarında, naturmortlarında incə xalça ornamentlərinin düzülüşünü əks etdirən ənənəvi xalq yaradıcılığı motivləri hiss edilir. "Mənim bir rəssam kimi yetişməməyə üç müdrik sənətin böyük özü də sənətin Məcnunu olub, alovlu poeziyası". Bəli, o, Füzulinin dəlicasına seviridi. "Leyli və Məcnun"u əzbər bilirdi. Elə bu məhəbbətdən də "Füzuli", "Leyli", "Məcnun"... əsərləri doğulmuşdu.

Bütün ömrü boyu dilindən dahi Füzulinin qəzəlləri əşki olmayan Səttarın şairin ölməz poeziyasına həsr etdiyi yüzlərlə əsəri göstərir ki, Məcnunun halına yana-yana özü də sənətin Məcnununa dönb. Səttarın sənətin Məcnununa çevirənsə rənglərə və doğma torpağa vurğunluğu olub...

Amma onun özü də elə Məcnun əşqi yaşayıb. Hələ gəncliyində mavi gözlü bir Maralə künül verib... Sevdili rəssam qadınla birlikdə Moskvada eyni vaxtda təhsil almışdılar. Lakin Səttar qızı ne qədər çox sevse də, sevdili xanım həmişə ona dost kimi yanaşır. Bir müddətdən sonra rəssam xanım başqa biri ilə ailə həyatı qurur, ancaq çox kəcmir ki, ayrılmalı olur. Sevgisi daşa dəyan rəssam isə heç vaxt evlənmir, tək-tənha ömrü sürür. Əşqi çəkdiyi lirik rəsmlərində göstərir, yaradıcılığında defələrlə

Məcnun obrazını canlandırır. Qəlbi kimi saf, bakirə təbiəti özünə yaxın, məhrəm bilir, əşqini təbiətlə bölüşür. Mikayıl Abdullayevin təbircinə desək, o, insanların ruhunu və zövqünü oxşamaq, "heyat gözəllikdir" həqiqətini sənəti ilə sübut etmək üçün öz təaleyni, şəxsi heyatını əbədi sənət yolunda qurban verir.

Amma təəssüf ki, bu sənət yolunda zaman-zaman paxıllıqlara, haqsızlıqlara tuş gəlir. Bəzən yaratdıqları heç də həmi tərəfindən dərk edilmir, sevilmir, qəbul olunmur.

Axi impressionizm üslublu, yeni gör-düklərini olduğu kimi yox, ondan aldığı təəssüratı, adı gözlə görünməyən boyalar və çalarları kətana köçürdüylü əsərlərində Səttar duyğularının ifadəsi olan rəngləri duymaq üçün məhz böyük ürəyə, yaradıcı duyuma malik olmaq lazımdır.

Bəzən haqqında mənfəi fikirlər söylənilir. Bəzən sənətdə maneələr yaradılır. Bəzən də qonorar azaldılır. Rəssamın özü sənətsünas Ziyadxan Əliyevə danışmışdı ki, 60-cı illərin əvvəllərində Moskvada təşkil olunan Umumittifaq sərgisində onun "Xəzər gözü" əsərini gören Qazaxistan Mədəniyyət Nazirliyinin əməkdaşları müəllifin ardınca Bakıya gəliblər: "Onlar rəssamla görüşdükdən sonra mənim əsəri Qazaxistan Dövlət Rəsm Qalereyası üçün almaq istədiklərini bildiriblər. Səttar isə artıq əsərin Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyi üçün alındığını söyləyib. Bu cavabı eşidən qonaqların əhvallı pozulur. Söhbət vaxtı onlar marağ xatirinə rəssamdan əsərin neçəyə alındığını öyrənməyə, Səttar isə bunu gizli saxlamağa çalışır. Qazaxıstanlılar əsərin geri alınması üçün 25 min rubl verməyə hazır olduqlarını bildiriblər. Yəni də razılıq ala bilməyən rəssamdan heç olmasa ona əsar üçün verilən qonorarın miqdarını söyləməyi xahiş ediblər. Səttarın "600 rubl" sözündən sonra qazaxıstanlı qonaqlar

uzun müddət çaşınılıqdan özlərinə gələ bilməyiblər. Ən sonda onlar heç olmasa bu əsəri rəssamdan təkrar etməyi xahiş ediblər. Rəssamsa "Təkrarçılığa məşğul olmuram" cavabını verib. Əsərə bu məbləğin verilməsi rəsmi dairələrin o vaxtlar Səttar Bəhlulzadəyə qarşı apardıqları mənəvi təzyiqlərin sinənilmiş forması idi. Qeyd edim ki, Səttarın digər işləri də özünəbəz rəssamlarla müqayisədə ucuz qiymətə alınıb. Səttar etmərsə, onun ən yüksək qiyməti (4 min rubl) alınan əsəri iki ilə tamamladığı "Mənim anam" tablosudur..."

Yeri gəlmişkən, Səttar bənzərsiz tablolarından olan "Mənim anam" (1974) əsərini anasına ithaf etmişdi. Amma o, doğma anasının cizgilərini illər öncə Kəlbəcərdə eskizlərə köçürmüşdü. Orada ona ana məhəbbətilə qulluq edən, dərisi qırıq-qırıq olmuş, bət-bənizi solmuş, barmaqları işləməkdən incəlmiş, damarları çıxmış, mülayim çöhrəli, nurlu baxışlı, başı qarğatlı bir ananı rəssam gözü ilə seyr edir, gələcək obrazın cizgilərini xəyalında canlandırır. İllərlə üreyində gəzdirdiyi bir arzusunun gerçək başlanğıcını bir-rada tapmışdı. Kəlbəcərli ananın vücudunda öz anasının ruhunu görmüş və bu maqəm yaddaşına yazıb, əzizləyib, nəhayət, illər sonra istədiyi tablounu yaratmışdı.

İkiotaqlı mənzilini

Tahir Salahova hədiyyə edir

Bəli, qonorar, pul Səttar Bəhlulzadəni maraqlandırmırdı. Maddiyyat onun üçün önəmli olsaydı, əsərlərini hədiyyə verməzdi. O qədər əliaçıq, saxavətli idi ki, rəsmlərini ürayinə yatan insanlara təmənnsəz bağışlayırdı. Bu gün bəlkə də Azərbaycanın neçə ucqar kəndində Səttar Bəhlulzadənin əsərləri divardan asılıb.

Bu yerdə qeyd edək ki, daha çox ecazkar mənzərələri ilə tanınan Səttar Bəhlulzadə qrafik əsərlərini uzun müddət ictimaiyyətə göstərməyib. Amma 1966-cı ildə baş verən bir hadisə ona özünün qrafik yaradıcılığına göz qoymağa məcbur edib. O vaxt Çexoslovakiyadan Bakıya gələn və Azərbaycan rəssamlarının yaradıcılığı ilə tanış olan xarici nümayəndə heyəti Səttarın da emalatxanasına aparıldı. Orada rəssamın qrafika əsərlərini gören qonaqlar həmin lövhələrin Praqada nümayiş olunmasına qərar verirdilər. Beləliklə, 1966-cı ilin payızında Praqa qalereyasında Səttar Bəhlulzadənin qrafik əsərlərindən ibarət fərdi sərgisi açıldı. Bu, sovet dönməndə Azərbaycan rəssamının xarici ölkədə açılmış ilk sərgisi idi. Sərgidən sonra rəssam tuşla işləmiş bir neçə qrafik lövhəsini Praqa Milli Qalereyasına hədiyyə verir. Bunun müqabilində ona təklif olunan böyük qonorardan da imtina edir.

Elə bu məziyyətlərə görə də S.Bəhlulzadənin əsərlərinin dəqiq sayı bilinmir. Bu gün dünyanın müxtəlif ölkələrində, nüfuzlu muzey və şəxsi kolleksiyalarda onun əsərləri saxlanılır. Azərbaycanda və keçmiş SSRİ məkanındakı muzeylərdə 200-ə qədər rəngkarlıq, 30-ə qədər qrafik işi var. Son araşdırmalar nəticəsində 600-ə qədər müxtəlif ölçülü tablo, 200-ə qədər qrafika nümunəsi yaratdığı müəyyən edilib. Onların da çoxunun saxlandığı dəqiq ünvan məlum deyil...

Daim gənc rəssamlarla əhatələnməsindən xüsusi zövq alan Səttar onların ali təhsil almalarına şəxsən qaşığı göstərər, mənəvi və maddi dəstək duraraq atalıq qaşığına əsirgəmir. Hətta ötən əsrin 50-ci illərinin sonunda Moskvada təhsilini başa vurub ailəsi ilə birlikdə Bakıya qayıdan xalq rəssamı Tahir Salahovun mənzilinin olmadığını bilən Səttar Bəhlulzadə paytaxtda yeni tikilən "Rəssamlar evində" özünə ayrılmış ikiotaqlı mənzili gənc həmkarına hədiyyə edir. Bu da rəssamın dünya malında gözü olmadığını böyük sübutu idi.

Səttar dostluğa da sadıq olub. Bu böyük sənətkarın şəxsiyyət dahiliyi onun uşaq səmimiyyətdən başlayırdı. Yaradıcı dostlarına münasibəti bir başqa idi. Böyük bəstəkar Arif Məlikov danışmışdı bunu: "Bir dəfə xaricdən Səttar üçün boyalar və fırçalar gətirdim. Hollandiya fırçaları ən yaxşısı hesab olunur. 1-dən 50-yə qədər nömrələnmiş bu fırçalarla işləmək asan və keyfiyyətlidir. Səttarın emalatxanası da insana möcüzəli təsir bağışlayırdı. Yerdə, künc-bucaqda qurumşuq nar, müxtəlif rənglərdə sarı, qırmızı, bənövşəyi çiçəklər, heyva, bardaq, bir sözlə, cürbəcür şeylər olardı. Gətirdiyim həmin fırçaları gildən düzəldilmiş bardağın içinə qoydu. Dedim, Səttar, bunları işləmək üçün almışam, buket kimi gətirmişəm. Cavab verdi ki, "yox, Arif, mən barmaqlarımla da şəkil çəkə bilərəm. Bu, sənin hədiyyəndir. Burada çiçək kimi durmalıdır".

Bələ insan idi Səttar Bəhlulzadə. Sənəti qədər şəxsiyyəti də bənzərsiz olan əsl insan... Sadə, qeyri-adi, qərribə görkəmli, nimdaş geyimli, bu dünyanın adamı olmayan sənət dəvəsi... Öz dünyası vardı onun. Rəsmlərini işləyəndə də tərki-dünya olurdu sanki. Hər şeyi unudurdu. Elə bil nə acırdı, nə susayırdı. 10-12 saat, bəzən də bütün sutkanı dayanmadan işlədiyi vaxtlar olurdu. Rejimsiz, gərgin iş, az yemək və çoxlu siqaret çəkmək də təbi ki, rəssamın səhətəinə mənfəi təsir edir. Və o, amansız xəstəliyə tutulur.

Rəssam ömrünün sonu...

Səttar Bəhlulzadə heyatda bir çox acılara, ağrılara sinə gərib, dərdini adamlarla bölüşməyindən yaxınları xəstəliyindən gec xəbər tuturlar. Rəssamın vəziyyəti gün-gündən pisləşdiyindən 1973-cü ilin avqustunda onu Sabuncuda yerləşən xəstəxananın yoluxucu xəstəliklər şöbəsinə yerləşdirib, yanlış sarılıq diaqnozu qoyurlar. Dostları hər gün ona gül, meyvə aparırlar. 39 dərəcə qızdırması olmasına baxmayaraq o, həmin güllərin və meyvələrin şəkillərini çəkiq divarlara yapışdırır.

Vaxt keçir, rəssamın səhətində heç bir irəliləyiş gözə çarpmır. Elə həmin əradədə onun Moskvada ilk fərdi sərgisi açılır. Öz sərgisində ürəkənd iştirak etmək istəyən rəssam dostlarına deyir: "Oğlum yox, qızım yox evləndirib toylarını edəm. Özümüzdə də toyum olmayıb, evlənməmişəm. 64 yaşım var. Ömrümdə ilk dəfə Moskvada fərdi sərgim açılıb, lakin rəsmi adamlar, həkimlər icazə vermirlər ki, gedib öz toyumu-sərgimi görüm". Onun bu sözlərindən xeyli duyğulan dostları ölümə çarpan Səttarı Moskvaya gəndərməyə müvafiq olurlar. Rəssam fərdi sərgisində iştirak edir, üç gün sonra da əməliyyat olunur.

Əməliyyatdan sonra xəstəliyi, 1 il ömrü qaldığı haqqında heç bir məlumat olmayan Səttar xeyli arıqlamağına və zəifləməyinə baxmayaraq, böyük mənəvi və fiziki qüvvə sərif edərək durmadan çalışır, yeni əsərlər yaradır. Füzulinin eşq qəzəllərini zümzüməsində, İ.S.Bax musiqisinin sədasında Səttar fırcası öz sənət zirvəsini fəth edir...

1974-cü il yağıışı oktyabr ayının 13-də ömrünün 65-ci ilində Səttar Bəhlulzadə Moskvada qemli gözləri ilə əbədi olaraq yumur. Fəxri xiyabanda dəfn olunmasına icazə verilməyən rəssam öz vəsiyyətinə uyğun olaraq Əmircanda anasının yanında torpağa tapşırılır. Qəbildəki eşqi, sevgini, vətənin gözəlliyini, şəxsiyyətinin böyüklüyünü, bənzərsizliyini, tənhalığı ecazkar tablolarla köçürən, heyatını sənətinə qurban verən, revan ömrü yaşamayan dahi sənətkar öz doğma kəndində, hamıdan çox sevdili anasının yanında əbədi rahatlığa qovuşur...

Xəyalə MURADLI, "Azərbaycan"